
Experiències de treball en l'àmbit sociocomunitari

PID_00249977

Bea Oliveros
Jordi Planella

Temps mínim de dedicació recomanat: 4 hores

Índex

Introducció.....	5
1. Psicopedagogia de l'envelliment: cap a un nou model de convivència.....	7
1.1. Qüestions inicials	7
1.2. Què és envellir?	7
1.3. Escenaris socials en la vellesa: la transcendència de la família ...	8
1.4. Una societat amb les persones grans	9
1.5. De la solitud a la participació: desenvolupament de comunitats acollidores amb la vellesa	9
1.5.1. Antecedents	10
1.5.2. Evolució	11
1.5.3. De l'assistència al desenvolupament de l'acció comunitària	11
1.6. Un món compartit: una experiència intergeneracional de desenvolupament comunitari	12
2. Comunitat i diversitat funcional: alternatives als processos d'institucionalització.....	15
2.1. Comunitat i diversitat funcional en el món laboral	16
2.1.1. Necessitat de recursos per a accedir al món laboral	16
2.1.2. Necessitat de preparació dels professionals i d'altres formes de suport	17
2.1.3. Optimització dels recursos existents	17
2.1.4. Els centres ocupacionals entesos com a recursos de creixement personal i social	18
2.2. Comunitat i diversitat funcional en l'atenció residencial	18
2.2.1. Humanitzar la institució residencial	19
2.2.2. Diversificar possibilitats sonores	19
2.2.3. Evitar la dependència	19
3. Acció psicopedagògica i apoderament comunitari.....	20
3.1. Qüestions inicials	20
4. Desenvolupament sociocomunitari i apoderament: el cas de San Francisco.....	23
4.1. Refundació del comunitari	26
4.2. Planificació del procés de desenvolupament comunitari	26
4.3. La comunicació en les accions comunitàries	26
4.4. Relació entre disciplines i professionals	27
4.5. Formes de l'acció comunitària	27

4.6.	Gestió de la participació	28
4.7.	Coneixement del context de l'acció comunitària	28
4.8.	Fases de l'acció comunitària	28
4.9.	Conflictes de valors en l'acció comunitària	29
4.10.	Diferents àmbits que conviuen al barri	29
5.	Conversant sobre el sociocomunitari.....	31
5.1.	Qui som?	31
5.2.	A què respon aquest espai?	32
5.3.	Què és treballar en el social?	32
5.4.	Quina visió de la persona tenim en el camp social?	33
5.5.	Sobre el «professional» en el camp social	35
5.6.	La distància òptima	36
5.7.	Metàfores del treball en el social	38
5.8.	Les institucions: què representen?, a on ens porten?	39
5.9.	De vegades pot semblar que en el camp social no passa res, les persones passen pels projectes sense que passi res	41
5.10.	Es necessita alguna cosa especial per a treballar en l'àmbit sociocomunitari?	42
	Bibliografia.....	43

Introducció

Aquest últim mòdul de continguts de l'assignatura pretén ser un espai en el qual mostrar tots els sabers compartits prèviament des del quotidià, des de les accions més concretes que posen de manifest la potència i projecció que té el treball des del comunitari.

Hem triat experiències que ens són significatives, bé perquè les coneixem (hi hem treballat directament o són el nostre focus d'estudi), bé per la seva vinculació amb els nostres llocs d'origen o residència. D'experiències, n'hi ha milers. Totes significatives; totes dignes d'esment; totes rellevants per a les comunitats en les quals s'han contextualitzat. Aquesta és la nostra selecció, que pretén ser una invitació, un suggeriment per al vostre desenvolupament personal i professional com a agents del comunitari.

A continuació, us animem a reflexionar sobre el desenvolupament sociocomunitari en la integració de les persones grans i de persones amb diversitat funcional. Volem mostrar també l'acció que, des del comunitari, es desenvolupa en un barri de Bilbao. Finalment, volem compartir amb vosaltres un moment que ha estat molt especial per a nosaltres. Amb motiu de l'elaboració d'aquest material, hem tingut l'oportunitat de trobar-nos, mirar-nos i parlar de l'àmbit psicopedagògic i de l'àmbit sociocomunitari. Us deixem transcrita aquesta trobada, de què hem gaudit especialment.

1. Psicopedagogia de l'envelliment: cap a un nou model de convivència

1.1. Qüestions inicials

L'aprenentatge permanent, continu i continuat al llarg de la vida és un dels elements que més s'han desenvolupat els últims anys des del punt de vista didàctic. Els canvis poblacionals desenvolupats els darrers quaranta anys, units a una millora en la qualitat de vida, fruit de l'existència d'un sistema sanitari universal i gratuït, han generat noves realitats relacionades amb l'envelliment. Ésser vell avui dia s'entén com un aspecte natural propi del cicle vital. Un espai en el qual les persones continuen desenvolupant inquietuds i interessos; un espai en el qual les persones continuen aportant de manera col·lectiva i generosa a la societat; un espai en el qual es pot participar plenament i activament en la comunitat.

El desenvolupament de la gerontologia social, com a disciplina pròpia d'aquest camp d'acció, respon, per tant, a una necessitat real d'especialització, no solament sobre les bases biològiques, psicològiques i socials de la vellesa, sinó –i sobretot– sobre l'impacte de les condicions socioculturals en el procés d'envelliment i de les accions que poden millorar-lo. Pel que fa a això, es detecta la necessitat de professionals sensibles i coneixedors dels canvis que genera l'envelliment i que puguin acompanyar les persones en aquest procés (tan comú i alhora tan individual).

1.2. Què és envellir?

Abans d'assenyalar alguns projectes que pretenen ser un suport per a les persones grans des del punt de vista comunitari, hem d'aprofundir en el concepte de *vellesa*: què és ser vell o vella?, quan una persona és vella?

Podem assenyalar diferents edats que convé tenir en compte a l'hora definir el procés d'envelliment o d'emmarcar la vellesa en termes generals.

D'una banda, podríem parlar d'edat cronològica, fent referència a la més utilitzada i freqüent entre la població general. L'edat física, d'altra banda, assenyalaria el procés pel qual l'organisme va perdent eficiència biològica a mesura que passa el temps. El procés sorgeix com la continuació del creixement (que sol ser ràpid) i després d'un període d'estabilitat associat a l'edat adulta. És important tenir en compte que no totes les persones envelleixen físicament al mateix ritme ni de la mateixa manera.

Però també hem de tenir en compte el concepte d'envelliment *psicològic* (edat psicològica), que es pot definir com un equilibri entre estabilitat i transformació. En aquest sentit, és important assenyalar que existeixen algunes funcions que s'estabilitzen amb l'edat (com les variables de personalitat), altres que augmenten al llarg de tot el cicle vital (aspectes com l'experiència o els coneixements es van incorporant als adquirits durant altres etapes de la vida), mentre que algunes funcions declinen amb el pas dels anys (el temps de reacció, la capacitat d'emmagatzematge memorístic...).

Finalment, és important assenyalar que el concepte d'edat *social* fa referència al paper que, socialment, s'estableix per a determinades etapes de la vida. En aquest sentit, es considera que la vellesa comença amb l'edat legal que es determina amb la jubilació, això és, els seixanta-cinc anys. De fet, molts recursos o prestacions als quals tenen dret les persones grans no són accessibles fins a aquesta edat, encara que la jubilació es tingui des de fa més anys.

1.3. Escenaris socials en la vellesa: la transcendència de la família

Hi ha diferents escenaris socials que hem de tenir en compte en l'anàlisi detallada de la realitat de la vellesa.

- La família
- La parella
- Les amistats i altres xarxes informals (veïnat, grups d'activitats...)
- La comunitat

Volem centrar-nos en la família com a element essencial en la vida de les persones grans, ja que quan les persones grans necessiten suport i atenció els reben en general per aquest ordre del seu cònjuge, dels seus fills i d'altres familiars. Els fills són els que proporcionen suport instrumental més sovint (cura i atenció personal i domèstica). D'altra banda, les xarxes informals de suport (amics, veïns...) solen proporcionar suport afectiu i companyia.

Les últimes recerques sobre la realitat social al nostre país han assenyalat que les persones grans no solament no són receptores d'ajuda sociosanitària, sinó que generen, amb les seves aportacions econòmiques i de suport, un enriquiment de les llars, segons s'assenyala en el VII Informe sobre pobresa i exclusió social a Espanya.

Així i tot, la família continua essent la principal proveïdora d'atencions a les persones grans. Les possibilitats de mantenir aquest model d'atencions familiars són limitades a causa de les importants transformacions que s'estan produint en l'àmbit familiar. En qualsevol cas, cada vegada són més nombroses les comunitats autònomes que aposten pel desenvolupament de programes de

manteniment funcional que permetin a les persones grans mantenir la seva dinàmica familiar i social tant de temps com sigui possible, donant suport a les xarxes familiars o informals amb diferents recursos.

1.4. Una societat amb les persones grans

Assenyalàvem prèviament que el concepte de *societat* canvia en la mesura en la qual determinats perfils de persones (en aquest cas, les persones grans) es fan presents. Una societat oberta a la participació de totes les persones al marge de la seva edat o situació. Pérez i Subirats (2012) afirmen:

«Necessitem una perspectiva de ciutadania en la qual avancem cap a una societat en què puguem ser-hi tots, cadascú des de la seva pròpia especificitat i dignitat».

Això implica tenir en compte aspectes com els valors, la diversitat, les creences, les pautes culturals i el gènere, entre altres.

Participació activa de les persones grans

La plena inserció de les persones grans en la societat espanyola no significa només tenir garantides unes condicions de vida dignes, gaudir de l'autonomia individual i veure reconeguda la nostra especificitat personal i col·lectiva. Quan afirmem que la gent gran té el dret a gaudir d'una ciutadania plena i a participar activament i integralment en la nostra societat, això implica que els grans no poden continuar essent simples objectes d'atenció i d'administració. Implica que han d'estar presents en les dinàmiques socials i polítiques de cada ciutat i de cada comunitat. En moltes ciutats i pobles s'han anat constituint consells de representació de la gent gran. No volem dir que aquest tema de la participació i la implicació en els assumptes col·lectius sigui un tema que solament afecta els grans. Però, feta aquesta excepció, això no significa que no existeixin especificitats pròpies del col·lectiu de les persones grans en el problema més general de millorar la qualitat de funcionament de la nostra democràcia. Participar en la vida comunitària és, des del nostre punt de vista, tan important com pugui ser tenir bona salut i disposar de recursos suficients per a viure dignament. Una persona activa i sana és, al mateix temps, una persona implicada en el que l'envolta, en el benestar individual i col·lectiu. Hauríem, doncs, d'aprofitar millor les potencialitats, forces i capacitats. I moltes vegades veiem com els grans, també en aquest aspecte cívic i participatiu, són tractats com a persones que estan ja de retirada. Cal impulsar el paper actiu de la gent gran en l'esport, en les relacions afectives, en la preocupació per a millorar les capacitats educatives i tecnològiques, evidentment. Però també cal impulsar i canalitzar l'activisme, les ganes de fer i de servir de la gent gran en els espais públics, en l'esfera del voluntariat, en la capacitat de fer coses pels altres.

J. Subirats i M. Pérez (2012).

1.5. De la solitud a la participació: desenvolupament de comunitats acollidores amb la vellesa

L'experiència que assenyalarem s'emmarca dins de les accions que assumeixen aquests programes de manteniment funcional i pretén mostrar la força que té una comunitat acollidora en la integració de les necessitats de les persones grans.

Fa uns quants anys vaig tenir la sort i el gust de treballar en el Programa de persones grans de Càritas a Astúries. En aquell moment (setembre de 2007), el programa passava per un procés de reestructuració, atès que ja no donava resposta a les noves necessitats percebudes entorn de la població de gent gran

a Astúries. Aquest relat pretén mostrar com el desenvolupament de la participació de les persones grans i la gènesi de comunitats obertes i acollidores és una mica més comuna del que podríem pensar.

1.5.1. Antecedents

Aquesta experiència es desenvolupa en determinats *concejos* (comarques) del Principat d'Astúries que, per les seves particularitats orogràfiques, tenen algunes característiques compartides:

- Important reducció de la població de la zona (èxode massiu cap a la zona central de la comunitat, que acull la major part de la indústria i les infraestructures existents).
- Envel·liment de la població (els joves se'n van a la zona central d'Astúries o bé a altres llocs, per causes formatives o laborals).
- Gran dispersió poblacional. Es tracta de llogarets molt petits i dispersos del nucli de població central. Les comunicacions són escasses i dolentes (de vegades només una línia d'autobús al dia, amb una parada que no cau a prop del domicili).
- Limitades alternatives d'oci.
- Escassos recursos sanitaris i socials.

Des de 1995, any de l'engegada del projecte, es constata la necessitat de suport de moltes persones grans amb importants limitacions físiques o psíquiques i poques ajudes socials. Per això, des de Càritas es va engegar el projecte «Viure a casa», que pretenia ajudar les persones grans perquè poguessin quedar-se al seu domicili. Els objectius perseguits pel projecte eren els següents:

- Millorar la qualitat de vida de les persones grans en situació de dependència en el seu propi entorn, potenciant amb recursos humans i materials la seva autonomia i el seu paper en la comunitat i responant a totes les seves necessitats.
- Possibilitar amb mitjans materials i humans la permanència de la gent gran a casa seva d'una manera digna amb la finalitat de respondre a la seva voluntat i al seu dret.
- Proporcionar cert grau de seguretat a la persona gran pal·liant, en la mesura del possible, la solitud i l'aïllament.

El projecte es presentava com un recurs per a persones més grans de seixanta-cinc anys, residents en determinats *concejos* (Vegadeo, Concejo de los tres Oscos, Grandas de Salime, Caravia, Colunga y Salas), amb un interès en la promoció de la qualitat de vida per a les persones grans, sense haver d'abandonar el seu domicili ni el seu entorn habitual.

1.5.2. Evolució

El projecte «Viure a casa» es va desenvolupar a Astúries des de 1999 fins a 2007. Durant aquests anys va haver-hi un important desenvolupament dels recursos públics destinats al suport a persones grans amb dificultats per a la realització d'activitats de la vida diària. Gairebé tots els ajuntaments de les zones seleccionades van desenvolupar el seu propi programa de suport a les persones amb una dependència funcional.

Amb la implantació en la comunitat autònoma del SAD (servei d'ajuda a domicili), ja no era necessari el suport a les persones grans de la manera com es prestava fins aquest moment. Per això, després d'un procés d'avaluació, reflexió i anàlisi de les noves necessitats de la zona, es decideix reformular el projecte: eliminar les accions que tenien a veure amb l'assistència de la gent gran (higiene, cura de la llar, compra i alimentació...) i incorporar accions més relacionades amb la integració de les persones grans en les seves comunitats, i també la gènesi de comunitats acollidores i sensibles a la realitat de la seva gent gran.

1.5.3. De l'assistència al desenvolupament de l'acció comunitària

El desenvolupament dels nous serveis de suport a la gent gran deixava coberta gran part de les seves necessitats, però n'hi havia una de fonamental que no podia cobrir: la solitud i l'aïllament. Érem conscients que moltes persones grans només tenien contacte diari amb l'auxiliar d'ajuda a domicili que acudia a la llar per ajudar en les activitats de la vida diària. Consideràvem necessari reformular les accions desenvolupades des de la comunitat parroquial (el germen de Càritas) i implicar en aquest desenvolupament la comunitat en la qual es bolcaria el desenvolupament del projecte.

Van ser necessàries moltes trobades, moltes reunions i molt debat per aconseguir una definició de projecte que satisfés totes les persones implicades: gent gran, voluntariat, poders públics, societat civil... Però, al final, vam trobar el model més adequat: el projecte *N'Alcordanza*. *N'Alcordanza* és un terme asturià que significa 'en el record' i que volia mostrar la força d'aquest nou plantejament, basat en dues idees:

- El record de totes les persones pertanyents a la comunitat que ara estan soles, aïllades i amb sensació d'abandó.

- El record de tota la tasca aportada pels qui, amb el seu esforç, han construït activament les comunitats en les quals ens desenvolupem.

El projecte funciona dinamitzant la comunitat per a generar processos d'acompanyament a persones grans que, per les seves circumstàncies, ja no són plenament autònomes. En cadascuna de les zones en les quals està present es desenvolupa d'una manera diferent, perquè cada comunitat és diferent i té diferents recursos. En alguns llocs s'organitzen trobades setmanals o quinzenals a les quals assisteixen les persones grans transportades per persones voluntàries. En altres llocs, és el voluntariat el que es trasllada als domicilis i passa part del seu temps lliure amb la persona gran: jugant a cartes, llegint o prenent un cafè. Les persones més joves s'han prestat a fer els desplaçaments. Molts negocis d'hostaleria de la zona cedeixen els seus locals o els seus productes per a fer berenars. Els diferents ajuntaments ajuden al desenvolupament del projecte amb molts i variats tipus d'ajudes. Es promou l'acció col·lectiva i el voluntariat entre les mateixes persones grans, motivant-les a fer servir tots els seus sabers en el desenvolupament d'una comunitat més integradora.

El projecte fa vuit anys que funciona i continua cobrint les necessitats de tota la comunitat: no solament de les persones grans, sinó de la comunitat mateixa a la qual pertanyen; s'ha passat d'una acció de resposta sectorial a una acció de resposta comunitària. Una avaluació del projecte el 2012 va mostrar que hi ha més consciència de la realitat de les persones grans de la zona, a més d'una implicació més gran en les seves necessitats i mancances.

1.6. Un món compartit: una experiència intergeneracional de desenvolupament comunitari

L'arribada de la vellesa comporta, en algunes ocasions, la pèrdua de l'autonomia, o si més no d'aquesta part de l'autonomia que ens permet desenvolupar d'una manera digna les activitats de la vida diària. Per això un percentatge important de persones grans passa els últims anys de la seva vida en un context residencial: les residències per a persones grans.

Els efectes que el context residencial té en la vida de les persones grans han estat àmpliament estudiats i moltes comunitats autònomes han generat plans d'acció que permeten que les persones grans institucionalitzades puguin continuar desenvolupant al màxim les inquietuds del seu projecte vital, també a la residència. Per això, s'ha passat de megacentres de gran capacitat a espais més petits i acollidors, en els quals la calidesa conviu amb la qualitat dels serveis.

Pel que fa a això, ens agradaria assenyalar un model teòric desenvolupat els últims anys que dona resposta a aquestes qüestions: l'atenció centrada en la persona. Seguint Martínez (2013), la personalització és un principi rector en

l'atenció gerontològica, però pot quedar marginat si en el dia a dia hi ha rigidesa organitzativa, no hi ha prou coneixement de les persones o s'apliquen procediments que no en tenen en compte els costums i preferències.

Atenció centrada en la persona

L'atenció centrada en la persona (ACP) com a enfocament comprèn un conjunt de principis o enunciatos que orienten l'acció. A manera de catàleg es proposen deu assumpcions que caracteritzen aquest enfocament aplicat a l'atenció gerontològica (Martínez, 2013):

Decàleg de l'atenció centrada en la persona

- 1) Totes les persones tenen dignitat.
- 2) Cada persona és única.
- 3) La biografia és la raó essencial de la singularitat.
- 4) Les persones tenen dret a controlar la seva pròpia vida.
- 5) Les persones amb greu afectació cognitiva també tenen dret a exercir la seva autonomia.
- 6) Totes les persones tenen fortaleces i capacitats.
- 7) L'ambient físic influeix en el comportament i en el benestar subjectiu de les persones.
- 8) L'activitat quotidiana té una gran importància en el benestar de les persones.
- 9) Les persones són interdependents.
- 10) Les persones són multidimensionals i estan subjectes a canvis.

El projecte que presentarem a continuació manté aquest enfocament centrat en la persona des de la participació dels més joves en el desenvolupament de comunitats acollidores amb la vellesa.

El projecte «Apadrinar un avi»¹ neix a Càritas Girona el 2007, amb l'objectiu d'unir dos col·lectius de població concrets: d'una banda, persones grans que viuen en residències; d'una altra, estudiants joves que volen prestar un servei a les persones grans de la seva comunitat.

El projecte pretén crear un espai de trobada entre joves i persones grans en el qual generar dinàmiques de suport i escolta mútua, que pugui apropar ambdues generacions, eliminar estereotips i prejudicis i enriquir la convivència comunitària.

Aquest **acompanyament** el fan un o dos joves per persona gran o mitjançant activitats grupals de joves i persones grans juntes. Es fa setmanalment o quinzenalment. Els joves escolten, donen suport afectiu, faciliten la conversa amb temes que puguin ser del seu interès, fan activitats junts (passejar, jugar a escacs, a bingo, a dòmino...), etc.

Els **agents implicats** en el desenvolupament d'aquest projecte són els centres residencials, els centres educatius i l'equip de Càritas (professionals i voluntaris), que assumeixen la gestió i coordinació del projecte. El responsable de Càritas pacta prèviament amb el jove el dia i l'hora en què es farà el servei i es

⁽¹⁾ Agraïm a Càritas Girona, i especialment a Àngels Camós, la seva generositat i suport per mostrar aquesta experiència.

posa en contacte amb la residència. El compromís de participació mínima és d'un curs escolar i desitjable fins al començament del curs següent, i s'ofereix la possibilitat de continuar en cursos posteriors. El personal del centre residencial fa la selecció de les persones grans que volen participar en el projecte. Quan els joves comencen les visites, se'ls informa de la situació en la qual es troba la persona gran a la qual farà l'acompanyament i que serà motivada per a participar en diferents activitats. A la residència els joves tenen un referent per a qualsevol incidència o dubte que pugui sorgir durant el servei.

Aquest projecte continua donant resposta a les necessitats de la comunitat i l'any 2016 va generar dinàmiques d'acompanyament a 539 persones grans en cinquanta-tres residències. El nombre de joves implicats va ser de 608, procedents de cinquanta-quatre centres educatius. Aquests nombres són un reflex del que ha significat aquesta acció de desenvolupament intergeneracional a la província de Girona. El seu efecte s'ha valorat de manera tan positiva que s'està traslladant a altres zones d'Espanya. La creació d'espais en els quals joves i grans puguin gaudir d'un temps compartit, d'una visió contrastada del món i de noves maneres de trobar-se i conviure.

2. Comunitat i diversitat funcional: alternatives als processos d'institucionalització

«Ressaltem-ho: l'altre com a problema és un moment d'un procés. En efecte, l'altre es fabrica. Esculpim l'altre traç a traç, en un procés social i quotidià: sobre la base de la bogeria construïm dia a dia el boig [i nosaltres afegim: sobre la base de la discapacitat construïm dia a dia el discapacitat]».

Ramón García (1997).

Voldríem començar aquest apartat amb la idea global que el desinternament és una utopia que mai no aconseguirem. Sí, certament, sona fort i taxatiu, però així és en realitat. En paraules de Domingo (2008, pàg. 15):

«La dificultat de la utopia en la seva formulació clàssica per a pensar el dinàmic, el canviant, resideix en la seva arrel platònica, en què el saber i la veritat pertanyen al registre inamovible de l'ordre».

És coneguda la idea que les utopies són aquell horitzó que ens permet, que ens obliga, que ens convida a mirar per la finestra de les nostres institucions, malgrat que sabem que és gairebé segur que no arribarem a les nostres projeccions futures. Mirar més enllà, no amb la finalitat de desmantellar els sistemes d'acolliment i els programes d'inserció de les persones amb les quals i per les quals treballem, sinó mirar més enllà per a retornar la nostra mirada de nou a dins i optimitzar (mai destruir, ja que la destrucció comporta un sentiment d'anul·lar l'existent) els recursos, les institucions. Mirar cap a fora per a aportar una alenada d'aire nou (pedagògic, social, terapèutic, psicopedagògic, etc.) que en certa manera pugui modificar el que hi havia fins a aquest moment.

Amb aquesta filosofia de fons (de manera implícita) hem estat treballant, reflexionant, discutint, creant, inventant, imaginant durant molts anys el que pensem que poden ser alternatives clares i possibles en el treball d'intervenció i d'acompanyament a les persones amb diversitat funcional. No fer-ho és acceptar (sense remei ni transformació possible) el que els nostres col·legues Antonio Centeno i Asun Pié no es cansen de dir: que moltes residències per a persones amb diversitat funcional semblen Auschwitz. I, precisament en parlar de la comunitat, Centeno planteja que:

«La inclusió de les persones amb diversitat funcional en les comunitats aporta beneficis per a tots. No podem continuar buscant el lloc on aparcar qui no segueix uns estàndards. Els centenars i milers de productes i serveis que necessiten les persones, jo en necessito alguns més. I quan es milloren els serveis per a mi, també són millors per al conjunt de la societat. Des de 2006, els autobusos de Barcelona són accessibles. No solament són millors per a les persones amb diversitat funcional. Milloren la mobilitat de tots: persones grans, mares i pares amb cotxets...»

Centeno (entrevista feta el 31 d'agost de 2012).

Per a pensar en aquestes qüestions hem segmentat aquest apartat en dues categories diferents. La primera se centra en el món laboral i la segona, en l'atenció residencial i la vida més o menys autònoma.

2.1. Comunitat i diversitat funcional en el món laboral

Sobre el tema laboral podem plantejar les següents preguntes:

Quines alternatives podem pensar i plantejar per a oferir una qualitat de vida que sigui tan gran i àmplia com sigui possible a les persones amb diversitat funcional? Les línies de treball en el camp de la integració laboral que hi ha ofereixen realment la possibilitat a les persones amb diversitat funcional d'un camí cap a una vida econòmica independent?, o, per contra, no deixen de ser una il·lusió que els fem creure amb exercicis de funambulisme i prestidigitació?

2.1.1. Necessitat de recursos per a accedir al món laboral

Hi ha una necessitat de **recursos** per a facilitar a les persones amb diversitat funcional espais laborals reals (en què no s'ensumi el simulacre) en el mercat laboral lliure i en el mercat laboral protegit. A part dels centres ocupacionals, els centres especials d'ocupació, etc., és necessari que ens fem un plantejament seriós i possibilista del camí que les persones han de seguir des d'aquests recursos especialitzats fins al món laboral ordinari. Així descriu la situació Óscar Martínez (2012):

«Les exigències del model de treball al qual ens trasllada la societat de la informació deixen en clar desavantatge els col·lectius que ens ocupen. Les persones amb discapacitat, en la majoria dels casos, estan sotmeses a poca variació en les tasques professionals. En alguns centres de treball, la majoria dels perfils laborals es basen en la manipulació».

Fan falta molts més projectes d'acompanyament en llocs de treball ordinari, cal potenciar el treball amb suport com a pràctica educativa que busca l'autonomia laboral de les persones i que esbiaixa aquest cert regust de proteccionisme o de paternalisme institucional massa sovint estancat.

Exemples de projectes d'acompanyament en el món laboral

Projectes com els que es desenvolupen a Itàlia (Comitato Bolognese per la Formazione Professionale dei Giovani Lavoratori, Comunidad de Capodarco) o els que ha dut a terme l'Equip d'Assessorament Laboral (EAL) de l'Ajuntament de Barcelona són un clar exemple de les possibilitats reals de treballar en aquesta direcció. És clar que, quant a percepcions socials (o també quant als seus imaginaris), la feina (el fet de tenir-ne una i a més ben remunerada) aporta múltiples beneficis. Així ho recull Elsa Santamaría en la següent taula:

Gramàtica moderna del treball: la «norma social» de l'ocupació

Estat de benestar	→	Cohesió i vincle social Dret del treball Seguretat social
Ciutadania laboral	→	Integració social Identitat social Reconeixement social

Calen projectes que trenquin amb el mite de la persona amb diversitat funcional com «el nen etern» i que serveixin de passarel·la en el procés de transició cap a la vida adulta.

2.1.2. Necessitat de preparació dels professionals i d'altres formes de suport

Necessitat entesa en un doble vessant: preparació dels professionals que treballen amb les persones amb diversitat funcional per a la seva formació i inserció laboral, i preparació (formació) de les persones amb diversitat funcional per a la seva inserció laboral. Tal com proposen Díaz i altres (2017, pàg. 65):

«Les persones que opten per aquest tipus de dispositius laborals normalment presenten una història en la qual hi ha un tall biogràfic que ha marcat la seva trajectòria en l'àmbit social. Prendre el moment de «fallada» com a part d'un circuit permet suposar que en el lloc de la mancança o del dèficit es troba una manera de respondre».

En aquest mateix sentit, prenem com a punt de referència l'estudi dut a terme per Jurado, en el qual analitza els centres ocupacionals de Catalunya. El 1995 Jurado podia constatar que el 53,84% dels monitors (educadors) d'aquests centres ocupacionals no havia rebut cap tipus de formació pedagògica. Aquest és un aspecte que en aquests últims vint anys està canviant, però encara cal insistir en qüestions fonamentals com són la formació, el reciclatge i els coneixements científics de la realitat de les persones amb disminució amb les quals i per a les quals estem treballant. És necessari una important tasca psicopedagògica quant a formació, assessorament i supervisió d'aquests equips professionals.

2.1.3. Optimització dels recursos existents

Cal pensar i plantejar nous recursos (humans, econòmics, etc.) i projectes, noves formes d'acompanyar les persones, però no podem deixar de banda les institucions ja existents, amb les capacitats i limitacions que les caracteritzen. La paradoxa d'aquesta afirmació ens permet canviar sense tancar, optimitzar sense desmantellar. És el magnífic plantejament que Carlos Coronado ens feia el 1979 en la seva pel·lícula *Animación en la sala de espera*, en què ens mostra el desenllaç d'un hospital psiquiàtric andalús, a punt de ser tancat, i del futur desinternament de les persones que hi vivien, de les persones per a qui aquells murs (que tant detestem) eren l'únic i principal punt de referència de la seva vida quotidiana. Si volem tancar una institució haurem d'oferir-ne una altra (una altra institució o un altre dispositiu) com a alternativa. Una de les solucions que pensem que poden ser més clares és repensar, humanitzar, aquesta primera institució que desitgem veure «tancada».

2.1.4. Els centres ocupacionals entesos com a recursos de creixement personal i social

El 1981, el sociòleg francès Marcus Zafiropoulos presentava un estudi sobre les persones amb discapacitat i la seva incorporació al món laboral a França, després de passar per un centre ocupacional o un centre especial de treball. Després de diferents entrevistes a directores i educadors d'aquests serveis, va arribar a algunes conclusions que ens serveixen per a enfocar aquest punt de reflexió. La majoria dels centres especials de treball i centres ocupacionals organitzaven el «treball» a partir del que el client (empreses, fàbriques o petits tallers que encarreguen peces o muntatges a aquestes institucions) els marcava i amb la rapidesa que aquest els demanava i exigia. Tots dos aspectes impliquen un detriment dels objectius programats en el programa individual de rehabilitació de les persones amb diversitat; es posa per davant la producció per la producció abans que la formació personal. Paral·lelament a aquest fet, el repartiment de les tasques en un centre especial de treball o en un centre ocupacional es fa a partir de les capacitats adquirides i no dels objectius marcats, que permetrien a la persona anar evolucionant. L'autor descobreix que el grau de despreocupació arribava fins al punt que els criteris d'admissió en alguns centres especials de treball i centres ocupacionals anaven lligats a la capacitat de producció i aquesta era entesa com a condició *sine qua non*.

En la nostra reflexió entorn d'aquest fet, pensem que cal plantejar seriosament, i prenent en consideració tots els punts que hem aportat en aquest apartat d'integració al món laboral, unes institucions que tinguin en compte la persona i les seves capacitats, i no solament els criteris de lliure mercat, la productivitat, la competitivitat i les limitacions de la persona. Cal esborrar l'adjectiu *assistencial* d'aquestes institucions i reescriure-hi el d'emancipació, capacitació, etc. Hem d'escriure amb lletres majúscules la paraula *capacitat* i en lletra petita la paraula *discapacitat*.

2.2. Comunitat i diversitat funcional en l'atenció residencial

En relació amb les qüestions vinculades amb l'habitatge, volem partir d'una contundent cita de Roger Gintis (1972, pàg. 35):

«Crec que cal liquidar l'asil, ho crec profundament i fins i tot per a això treballar al màxim, però no és adequada la solució al problema i l'asil renaixerà més lluny, a casa o a l'hospital normal, fins i tot en el sector privat, si la seva rendibilitat és notòria, o en la comunitat... la societat haurà d'organitzar-se d'una o altra manera, perquè es mantingui, i si no hi ha més remei caldrà prescindir dels asils. Si s'han de cuidar els bojos en societat, per què la societat no podria convertir-se en un immens asil? Dur a terme una tasca així no ha de ser impossible i podria resoldre molts problemes».

Rolling Hills Asylum (Búfalo, Estats Units)

2.2.1. Humanitzar la institució residencial

La persona ha de tenir el seu propi entorn a la institució, ja que sentir-se a gust en l'espai de la vida quotidiana és un dels indicadors de qualitat de vida. En algunes residències que acullen gran quantitat de persones, l'aspecte de la intimitat, el control de la seva pròpia vida quotidiana, dels seus objectes i espais personals, queda desdibuixat per adjectius com massificació, concentració, compartició permanent. Cal buscar espais acollidors i personalitzadors. Creiem que, humanitzant les institucions, es pot aconseguir aquest canvi.

D'altra banda, creiem que les institucions d'acolliment han d'estar connectades a la comunitat on es troben situades (barri, ciutat, poble, etc.), ja que altrament correm el risc de caure novament en el que Goffman anomena «institucions totals».

2.2.2. Diversificar possibilitats sonores

És molt important escoltar la veu de la persona amb disminucions. Creiem que la frase d'Enrico Montobbio (1992) il·lustra en gran part el plantejament d'aquesta premissa:

«Si ploro i trobo algú que em consoli, continuaré plorant; si em faig el nen i em trobo una mare, continuaré fent-me el nen; si em faig el disminuït i trobo un educador per a disminuïts, continuaré fent-me el disminuït».

Sovint els professionals que treballen amb persones amb discapacitat parteixen de la idea que la persona no podrà opinar sobre aspectes bàsics, però molt importants, que afecten la seva pròpia vida. Creiem que la seva capacitat de decidir està minvada i que evidentment per això hi som nosaltres, per a decidir per ells. Cal donar-los de nou la paraula, facilitar, estimular, possibilitar que les persones amb disminució puguin opinar, decidir, parlar, participar activament. Escoltar l'altre significa tenir-lo en compte i possibilitar –només amb aquest acte– que l'altre se senti comprès i que això l'estimuli per a anar endavant.

2.2.3. Evitar la dependència

En la mesura del possible cal evitar la dependència i treballar per aconseguir la màxima autonomia personal. De què serveix crear serveis d'atenció a les persones si després no poden viure sense aquests serveis? Cal repensar-ho.

3. Acció psicopedagògica i apoderament comunitari

3.1. Qüestions inicials

L'apoderament és el procés pel qual les persones enforteixen les seves capacitats, presència i protagonisme per a impulsar canvis positius en l'entorn en el qual es desenvolupen.

La idea de l'apoderament té el seu origen en l'enfocament de l'educació popular desenvolupada a partir del treball de Paulo Freire i s'ha aplicat, fonamentalment, a grups de dones que viuen situacions de conflicte i desigualtat en el marc de les seves comunitats. Actualment, el terme s'utilitza per a referir-se no solament a les dones, sinó a qualsevol col·lectiu de persones que viuen una situació d'injustícia i marginació.

Apoderament com a valor o com a procés

1) L'apoderament com a valor

Com a orientació de valors, l'apoderament implica un tipus d'intervenció comunitària i de canvi social que es basa en les fortaleces, competències i sistemes de suport social que promouen el canvi en les comunitats. Per tant, dins d'aquesta perspectiva, el professional té un rol de col·laborador, de facilitador i de proporcionador de recursos, més que d'un expert i consultor per a la comunitat. D'aquesta manera, la comunitat esdevé una participant activa en el procés del seu propi desenvolupament (Zimmerman, 2000). Per a Rappaport, l'apoderament implica que concebem les persones com a éssers humans integrals que tenen necessitats i drets, que són capaces de prendre el control sobre les seves pròpies vides. Una ideologia de l'apoderament implica la creença que persones i grups locals són capaços de resoldre problemes paradoxals i multifacètics en major mesura que els experts externs que apliquen polítiques i programes centralitzadament, ja que una varietat de persones troba una varietat de solucions.

2) L'apoderament com a procés

Rappaport (1984) diu que l'apoderament implica un procés i mecanismes mitjançant els quals les persones, les organitzacions i les comunitats guanyen control sobre les seves vides. En la seva formulació de l'apoderament els processos i els resultats estan íntimament lligats. El Cornell Empowerment Group (1989) defineix l'apoderament com un procés intencional, continu, centrat en la comunitat local, que implica respecte mutu, reflexió crítica, cura i participació grupal, a través del qual persones mancades d'una compartició equitativa de recursos valorats guanyen més accés a aquests recursos i més control sobre aquests recursos.

Per la seva banda, Montero (2003) prescindeix del neologisme *empowerment* per a referir-se al seu significat amb el terme *fortalecimiento*, propi de la llengua castellana i d'ús anterior a l'aparició del concepte d'*empowerment*. Ho defineix com:

«El procés mitjançant el qual els membres d'una comunitat (individus interessats i grups organitzats) desenvolupen conjuntament capacitats i recursos per a controlar la seva situació de vida, actuant de manera compromesa, conscient i crítica, a fi d'aconseguir la transformació del seu entorn segons les seves necessitats i aspiracions, transformant-se al mateix temps a si mateixos».

Montero (2003, p. 72).

Silva i Martínez (2004).

Seguint Silva i Martínez (2004), no és encertat parlar d'apoderament individual, sinó del fet que tot procés d'apoderament comporta un desenvolupament comunitari en el qual s'ha de fonamentar el creixement de cada persona. Per tant, no parlem de maduresa individual, sinó de maduresa col·lectiva; no parlem de justícia individual, sinó de justícia social. El terme *apoderament* ens fa recordar el de *justícia social*, una cosa no gaire nova, però sobre la qual s'ha reflexionat molt els últims anys.

El terme *justícia social* comença a utilitzar-se al segle XIX, amb el sacerdot Luigi Taparelli (1843), el qual diu:

«La justícia ha de ser igual de fet per a tots els homes pel que fa a la humanitat».

Murillo i Hernández (2011) assenyalen les tres grans concepcions de justícia social que conviuen actualment:

1) La **justícia social com a distribució**. Basada en la manera en què els béns es distribueixen en la societat.

2) La **justícia social com a reconeixement**. Justícia relacional (o cultural): absència de dominació cultural, no-reconeixement i no-respecte.

3) La **justícia social com a participació**. Promoció de l'accés i l'equitat per a assegurar la participació en la vida social i comunitària.

«Encara que minoritari, la justícia social com a participació és el tercer gran enfocament. La idea és que no n'hi ha prou de quedar-se en la mera redistribució de béns si aquests no van acompanyats per una igualtat d'oportunitats en l'accés al poder, en la possibilitat de participar en diferents espais públics o en l'accés al coneixement. Amb això, s'ha d'ampliar aquest plantejament i entendre la justícia social com un procediment o procés en la mesura que es converteix en una eina per a aconseguir una justícia distributiva i un reconeixement polític.»

Murillo i Hernández (2011, pàg. 20).

De la mateixa manera que no podem pensar en un poderament que no estigui ancorat en una comunitat acollidora, és impensable pensar en justícia social sense pensar en una comunitat que permet a cadascun dels seus membres desenvolupar-se des de la seva pròpia perspectiva individual. Sembla que poderament comunitari implica la cerca de la justícia social en el marc d'aquesta comunitat, de manera que es pugui accedir a la distribució, al reconeixement i a la participació de totes les persones i grups de persones que integren aquesta comunitat.

Entendre la psicopedagogia de la intervenció sociocomunitària vol dir entendre, com ja hem vist en els mòduls anteriors, l'acció educativa, l'acció social i el context comunitari. Implica assumir l'acompanyament, no com una metodologia, sinó com un model de relació amb els altres. I implica posicionar-se com a agent actiu (que no significa com a activista) en un procés dinàmic, complex i exigent que inclou les següents accions:

Augment del nivell de participació comunitària, impacte, confiança i flux de la comunicació

Assistir	Consultar	Involucrar	Col·laborar	Lideratge compartit
<p>Quelcom de participació comunitària.</p> <p>La comunicació flueix de l'un a l'altre, per a informar.</p> <p>Brinda informació a la comunitat.</p> <p>Les entitats coexisteixen.</p> <p>Resultats: de manera òptima, estableix canals de comunicació i canals per a l'assistència comunitària.</p>	<p>La comunitat s'involucra més.</p> <p>La comunicació flueix cap a la comunitat i després torna, recerca de respostes.</p> <p>Obté informació o comentaris de la comunitat.</p> <p>Les entitats comparteixen la informació.</p> <p>Resultats: estableix connexions.</p>	<p>La comunitat s'involucra millor.</p> <p>La comunicació flueix en ambdues direccions, forma participativa de comunicació.</p> <p>Implica més participació amb la comunitat en els temes.</p> <p>Les entitats cooperen entre si.</p> <p>Resultats: visibilitat d'associació establerta amb més cooperació.</p>	<p>La comunitat s'involucra.</p> <p>El flux de la comunicació és bidireccional.</p> <p>Forma associacions amb la comunitat en cada aspecte del projecte, des del desenvolupament fins a la solució.</p> <p>Les entitats formen canals de comunicació bidireccional.</p> <p>Resultats: Creació d'associacions, generació de confiança.</p>	<p>Relacions sòlides bidireccional.</p> <p>La decisió final es pren en l'àmbit de la comunitat.</p> <p>Les entitats han format estructures d'associació sòlides.</p> <p>Resultats: resultats de salut més amplis que afecten una comunitat més àmplia. Es genera una confiança bidireccional sòlida.</p>

Font: Principis de la vinculació comunitària

Entendre la psicopedagogia de l'acció sociocomunitària implica moure's dinàmicament i continuadament per les diferents fases que es mostren en la figura anterior: des de l'assistència (tan criticada en els nostres dies) fins al lideratge compartit. L'assistència seria l'inici d'un procés que, de manera natural, portaria fins al lideratge compartit. Un lideratge en què les relacions es tornen bidireccionals (ja no es dirigeix, ni únicament s'informa, sinó que es construeix), en què la comunitat es converteix en motor de les seves pròpies decisions col·lectives, en les quals les entitats no solament es coordinen i col·laboren, sinó que s'han convertit en xarxes d'implicació i acompanyament institucional.

4. Desenvolupament sociocomunitari i apoderament: el cas de San Francisco

El cas que presentem es contextualitza en una zona de Bilbao coneguda com Bilbao la Vieja. A la web de l'Oficina de Rehabilitació de San Francisco es fa una breu ressenya històrica i geogràfica de la zona:

«El que avui dia anomenem comunament Bilbao la Vieja és en realitat el conjunt de tres barris: Bilbao la Vieja pròpiament dit, antic nucli marítim que ha acompanyat Bilbao des dels seus orígens; San Francisco, zona que va passar de terreny conventual a petit eixample burgès i popular; i Zabala, un espai vinculat a les antigues mines i al ferrocarril. El conjunt es va fer, amb la revolució industrial, obrer i populós, l'altra cara del Bilbao de l'alta burgesia. Amb aquesta herència històrica i el seu posterior desenvolupament s'ha forjat un caràcter especial subjacent a tots els racons d'aquests barris i la seva gent».

Font: <https://www.bilbao.eus/cs/Satellite/bilbaoLaVieja/Origen-i-història/és/100255528/Contingut>

Des de l'Oficina de Rehabilitació de San Francisco assenyalen que la població de Bilbao la Vieja comprèn 15.700 habitants entre els tres barris i que la meitat d'aquesta població és al barri de San Francisco.

San Francisco és un barri característic, per la seva situació i per la seva població. La nostra experiència amb San Francisco és prèvia a la nostra arribada a Bilbao i això, que no deixa de ser una anècdota, reflecteix clarament quina és la realitat del barri i la seva vinculació amb la resta de la ciutat.

Quan ja estava previst el nostre trasllat a Bilbao, vam trucar a diverses agències immobiliàries per visitar alguns immobles per al nostre domicili. La nostra cerca havia estat a les diferents webs de lloguer d'immobles i seguia dos criteris: proximitat al centre i preu. És a dir, buscàvem pisos propers al centre i assequibles. Bilbao la Vieja concentrava gran part dels immobles que tenien aquestes característiques, per la qual cosa, quan trucàvem a les immobiliàries, preguntàvem directament per aquests immobles. En diverses agències ens van advertir dels perills de viure en aquesta zona, qualificant-la d'«insegura», «bruta» i «conflictiva». L'argument generalitzat era que en aquests barris «hi vivien molts immigrants», però ningú sabia donar-nos resposta de per què això es presentava com una cosa negativa i no enriquidora. Per això, des d'abans de conèixer-lo, el barri de San Francisco va generar una mena de curiosa fascinació en nosaltres.

El primer que crida l'atenció de San Francisco és la seva ubicació. Es tracta d'un barri cèntric, entre la zona financera i el barri vell bilbaí, envoltat per barreres que hi fan de frontera amb tots dos espais: d'una banda, la ria (i els tres ponts

Agraïments

Agraïm a totes les persones que han aportat informació i idees sobre les seves experiències en el desenvolupament comunitari de San Francisco la seva disponibilitat i atenció. Mostrem un agraïment especial a Javier Rojo, responsable de l'Oficina de Rehabilitació de San Francisco; Marije Calvo, responsable del projecte Hargindegi (Càritas Bizkaia); Mireya Arroyo, d'Alokabide; Raquel Cándor, de la Fundació Gizagune, i Unai Conde, d'Harresiak Apurtuz.

pels quals és possible creuar-la des de San Francisco al barri vell); de l'altra, les vies de tren, que funcionen com a barrera artificial amb el Bilbao més financer i comercial.

Possiblement són aquestes barreres naturals una de les raons per les quals el barri de San Francisco és tan a prop i, alhora, tan lluny de la ciutat. És interessant prendre consciència de com les barreres físiques allunyen també físicament les persones. La vivència del barri dins de la ciutat s'assembla a un conjunt de cossos (*Leib*) que no arriben a construir-se de manera conjunta.

El segon que crida l'atenció del barri és la barreja d'olors, colors i persones que n'omplen els carrers. És com entrar en un espai heterodox en el qual qualsevol imatge és possible. Un món sorollós, dinàmic, actiu, amb els estrets carrers concorreguts i un perfil de població molt més jove que en altres zones de la ciutat. Sembla que el barri de San Francisco es crea al voltant del convent que porta el seu nom i proper a una zona minera (que actualment ocupa el jove barri de Miribilla). Aquesta proximitat a les mines ha fet que, tradicionalment, sigui zona de recepció de població migrant: durant els anys quaranta, cinquanta i seixanta, persones migrants que venien des d'altres comunitats autònomes; a partir de l'any 2000, persones migrants que procedeixen d'altres països. Migrants, al cap i a la fi. Diuen els qui coneixen el barri que San Francisco és un barri obert i hospitalari, acostumat a rebre i a acomiadar tota mena de persones.

Ombres a la plaça de Los Tres Pilaes (San Francisco)

Per a fer la nostra particular i subjectiva interpretació del barri de San Francisco, seguirem Plena, Parcerisa i Úcar (2009), quan parlen de l'acció comunitària i les seves claus. Per a aquests autors, hi ha una sèrie d'idees que defineixen l'acció comunitària i l'emmarquen en un cert model de treball:

Idées sobre l'acció comunitària

- 1) S'està produint una refundació del comunitari que respon a la necessitat de trobar nous camins per a l'acció social.
- 2) En els processos d'acció comunitària la improvisació és necessària, però la planificació és una manera d'evitar errors o desviaments no desitjats respecte de les intervencions.
- 3) Qualsevol acció comunitària posa en relació persones, activitats, projectes i recursos. És, per tant, una acció que vincula, connecta, canalitza... i això depèn de la comunicació que s'estableixi. La comunicació és el fonament i el mitjà a través del qual es construeixen les accions comunitàries.
- 4) L'acció comunitària és un punt de trobada en el qual necessàriament ha de produir-se relació entre disciplines i entre professionals diferents, per a poder respondre adequadament a situacions complexes.
- 5) L'acció comunitària requereix una participació àmplia en què cada persona ha de trobar el seu paper, la qual cosa implica que els processos tinguin formes diverses i es desenvolupin amb diferents ritmes.
- 6) Per a l'acció comunitària es requereix reflexionar sobre com ha de ser la participació i què la facilita i la dificulta, ja que ha de ser una estratègia bàsica que caracteritzi aquesta acció.
- 7) En pretendre incidir sobre una situació, el desenvolupament d'accions comunitàries requereix conèixer el context i saber cap a on es pretén anar i com s'hi arribarà.
- 8) Cada projecte d'acció comunitària té unes característiques específiques, però sempre és possible mirar-s'ho com una seqüència que es pot dividir en diferents fases, cadascuna de les quals amb característiques i necessitats pròpies.
- 9) L'acció comunitària es troba sovint davant de dilemes morals o ètics, davant de conflictes de valors que, en moltes ocasions, no són fàcils de resoldre. Els valors no són una qüestió afegida a l'acció comunitària, sinó que es troben en el seu nucli, en la seva essència.
- 10) L'acció comunitària és un procés que pot desenvolupar-se en diferents àmbits, cadascun dels quals té peculiaritats, tradicions, maneres de fer...

4.1. Refundació del comunitari

S'està produint una refundació del comunitari que respon a la necessitat de trobar nous camins per a l'acció social. Els últims anys ens trobem en una cruïlla en què hem de modificar les nostres pràctiques en la intervenció social. El pas del model de la justícia social al model d'inclusió ja havia comportat un canvi significatiu en les pràctiques d'intervenció desenvolupades. L'enfocament del desenvolupament comunitari posa en dubte allò que té a veure amb la «intervenció», amb tot el que això implica: externalització, agents professionals, participació dirigida, enfocament basat en la gestió eficaç de recursos... L'enfortiment de les comunitats respon a la necessitat de trobar noves maneres, nous camins que ens apropin a dinàmiques socials més integradores. A San Francisco es treballa des d'aquesta perspectiva comunitària des dels anys noranta, buscant donar respostes col·lectives als problemes col·lectius. Fa més de vint anys, en un context marcat per la presència de drogues, la prostitució i la degradació del barri, un grup de persones decideix prendre la iniciativa i buscar solucions per als problemes més urgents en aquest moment. Aquest és el germen que ha portat a la definició actual del barri.

4.2. Planificació del procés de desenvolupament comunitari

En els processos d'acció comunitària la improvisació és necessària, però la planificació és una manera d'evitar errors o desviaments no desitjats en les intervencions.

Si alguna cosa defineix el procés de desenvolupament comunitari de San Francisco és la planificació exhaustiva. Tant en l'àmbit públic com des del tercer sector s'ha generat una dinàmica de planificació conjunta que sembla deixar poc espai per a la improvisació. Els plans han estat dissenyats i planificats a consciència, de manera seqüencial i tenint en compte les noves realitats i necessitats del barri.

4.3. La comunicació en les accions comunitàries

Qualsevol acció comunitària posa en relació persones, activitats, projectes i recursos. És, per tant, una acció que vincula, connecta, canalitza... i això depèn de la comunicació que s'estableixi. La comunicació és el fonament i el mitjà mitjançant el qual es construeixen les accions comunitàries.

Podem analitzar els usos comunicatius en diferents àmbits:

- Quant a l'àmbit polític, sembla que no és suficient per a donar resposta a les necessitats que es perceben. Malgrat que l'Oficina de Rehabilitació de Bilbao disposa d'un espai dins del barri amb presència contínua, molts informants reconeixien que eren necessàries altres vies de comunicació per a debatre propostes i prendre decisions.

- Quant a l'àmbit tècnic, la comunicació sembla que és més que adequada. Hi ha una relació freqüent, fluïda i continuada. No obstant això, aquesta freqüent comunicació institucional no té un clar reflex en la comunicació popular.

Pel que fa a la comunicació, crida especialment l'atenció la contínua presència policial com a element coercitiu al barri. Aquesta presència policial no deixa de ser un mode de comunicació que posa el focus en el patològic i no en la vivència de les relacions d'una manera saludable. Segons ens comentaven alguns dels nostres informants, aquesta presència policial condiciona significativament les dinàmiques de relació de determinats grups de persones del barri, la qual cosa també comporta nous elements de comunicació implícita importants.

4.4. Relació entre disciplines i professionals

L'acció comunitària és un punt de trobada en el qual necessàriament ha de produir-se relació entre disciplines i entre professionals diferents, per a poder respondre adequadament a situacions complexes.

Gairebé vuitanta entitats del tercer sector estan presents, directament o indirectament, al barri de San Francisco, segons dades aportades per l'Oficina de Rehabilitació de San Francisco. Vuitanta entitats amb diferent carisma, plantejament ideològic i polític, missió, visió, valors i criteris metodològics. Suposem que hi ha hagut i que és necessària una àmplia voluntat de trobada per a poder encaixar les individualitats darrere d'un projecte comú. De fet, cal dir que les persones de les quals s'ha recaptat informació han assenyalat aspectes diferents, i fins i tot contradictoris, en l'anàlisi i valoració de la situació del barri, però també totes han assenyalat les mateixes fortaleces i les mateixes preocupacions.

4.5. Formes de l'acció comunitària

L'acció comunitària requereix una participació àmplia en la qual cada persona ha de trobar el seu paper, la qual cosa implica que els processos tinguin formes diverses i es desenvolupin amb diferents ritmes. Només cal fer una passejada pel barri per a veure que cada procés de desenvolupament que s'està engegant té una forma diferent. Hi ha entitats que treballen a la seva seu; entitats que treballen al carrer; entitats que treballen al domicili de les persones; entitats que combinen diverses accions; entitats que donen suport a una persona en concret dins de la llar; entitats que ajuden la unitat familiar; entitats que donen suport en processos de mediació o resolució de conflictes; entitats de caire reivindicatiu; entitats dinamitzadores...

4.6. Gestió de la participació

Per a l'acció comunitària és necessari reflexionar sobre com ha de ser la participació, què la facilita i què la dificulta, ja que ha de ser una estratègia bàsica la que caracteritzi aquesta acció.

Potser aquest és el moment d'assenyalar un dels pocs «però» que hem trobat en aquest procés de trobada amb el barri de San Francisco. La participació es gestiona mitjançant les entitats socials que treballen al barri. Això vol dir que, des de la Coordinadora de Grups (plataforma que serveix de trobada a les diferents entitats que treballen al barri), es generen iniciatives i es convoca la participació. No hi ha la possibilitat (no sabem si hi ha interès per part de les persones residents al barri) que persones individuals puguin fer arribar les seves propostes sense el filtre d'una determinada entitat. Sembla que la participació és plena per als agents socials, però no per a les persones.

D'altra banda, un aspecte en el qual volíem centrar la nostra mirada era la incidència que l'apoderament comunitari té en la protecció de les persones que viuen situacions d'exclusió. Pel que ens han fet saber, a San Francisco no té incidència. Les persones en vivència d'exclusió no tenen més suport, no són més visibles, no són més fortes des del punt de vista social. Al final, la mateixa situació d'exclusió les allunya del món de suports i xarxes informals que, lamentablement, no té la intensitat necessària. Potser és aquesta l'acció a la qual s'hagin d'encaminar més esforços els propers anys.

4.7. Coneixement del context de l'acció comunitària

En pretendre incidir sobre una situació, el desenvolupament d'accions comunitàries requereix conèixer el context i saber cap a on es pretén anar i com s'hi arribarà.

Com ja s'ha dit, els plans d'actuació desenvolupats tant pel Govern basc com per l'Ajuntament de Bilbao posen de manifest la clara intenció política de treballar en el desenvolupament d'aquesta zona: potser un genuí interès pel desenvolupament de la zona i de les persones?, potser una manera encoberta de donar resposta a la necessitat de reduir la conflictivitat de la zona?, potser una manera de promocionar la presència del tercer sector en la dinàmica municipal?

4.8. Fases de l'acció comunitària

Cada projecte d'acció comunitària té unes característiques específiques, però sempre és possible mirar-s'ho com una seqüència que es pot dividir en diferents fases, cadascuna amb característiques i necessitats pròpies.

Tant el treball des de l'àmbit públic com el desenvolupat des de l'àmbit privat han estat seqüenciats amb detall i són fruit d'un procés definit en fases de manera molt detallada.

4.9. Conflictes de valors en l'acció comunitària

L'acció comunitària es troba sovint davant de dilemes morals o ètics, davant de conflictes de valors que, en moltes ocasions, no són fàcils de resoldre. Els valors no són una qüestió afegida a l'acció comunitària, sinó que es troben en el seu nucli, en la seva essència.

La presència de diferents grups, entitats i col·lectius, amb diferents interessos, sembla que ha generat importants dilemes ètics i morals. Els informants assenyalaven, d'una banda, que el petit comerç de petits emprenedors és la força principal i comercial de la zona i que, d'altra banda, es desenvolupen accions encaminades a posar fi a aquests petits comerços i a apostar per opcions més innovadores o atractives des del punt de vista econòmic (galeries, estudis d'art, etc.). Aquest fet mostra una clara dificultat per a encaixar els desitjos, necessitats i expectatives de totes les parts implicades.

4.10. Diferents àmbits que conviuen al barri

L'acció comunitària és un procés que pot desenvolupar-se en diferents àmbits, cadascun amb unes peculiaritats, tradicions, maneres de fer...

Tots els informants manifestaven una opinió homogènia respecte a aquesta qüestió. Els diferents grups que conviuen a San Francisco han exigint la presència de diferents «saber fer», tots complementaris i compatibles. I, en el camí, s'han anat integrant nous enfocaments, sense fer desaparèixer els anteriors: tots hi tenen cabuda.

Finalment, cal assenyalar dos elements que ens semblen fonamentals:

1) Els processos d'apoderament comunitari no tenen un inici i un final. Comencen quan un grup de persones pren consciència de les seves dificultats i decideix donar-hi respostes col·lectives. La finalització és més complexa de definir. Gairebé és més fàcil dir que no acaben mai. O, almenys, que no acaben mentre hi hagi una voluntat comuna de continuar en aquesta dinàmica de vida. Potser es ralenteixen; potser es prenen un temps per a reflexionar o prendre impuls; potser es replantegen i reconduïen cap a pràctiques i accions diferents... En qualsevol cas, pels volts dels anys noranta, un grup de persones va iniciar un procés d'apoderament al barri de San Francisco que continua actualment, amb diferent aire, amb diferent impuls, però amb la mateixa voluntat.

2) Si avaluar projectes d'acció social és tot un repte en el món socioeducatiu, avaluar processos d'apoderament comunitari, encara ho és més. No és fàcil generar indicadors, instruments o pràctiques. No per això s'ha de renunciar a

l'avaluació, òbviament. No hem trobat gaire informació sobre les avaluacions dels plans implementats al barri. No vol dir que no s'hagin fet, només que no hem pogut accedir-hi. Des de diferents entitats se'ns ha fet arribar la importància de l'anàlisi de la realitat prèvia a la posada en marxa dels seus programes o projectes. Una anàlisi de la realitat feta amb tècniques tant quantitatives com qualitatives i molt participativa.

En una societat líquida en què, segons Bauman, les persones busquen respostes individuals a problemàtiques socials és molt difícil dirimir quan una comunitat està apoderada, quan aquest apoderament comunitari genera processos d'apoderament individual i quan la comunitat esdevé motor del seu propi desenvolupament.

Tal vegada aquest no sigui el cas de San Francisco. O tal vegada sí.

Il·lustració de Ruth Juan. Carrer de Las Cortes (San Francisco)

5. Conversant sobre el sociocomunitari

«Reunir amor i educació pot semblar un despropòsit. El sentiment més complex del món emocional de les persones, l'amor, amb una acció humana també, associada al coneixement i l'aprenentatge. Té alguna cosa a veure l'amor amb l'educació?»

Miguel Bazdresch Parada

Jordi Planella i Bea Oliveros

5.1. Qui som?

Jordi: Bé, doncs res. Comencem aquestes converses sobre la psicopedagogia sociocomunitària, que és alguna cosa que encara no sabem molt bé en què consisteix, i començarem presentant-nos. Comença la Bea i continuo jo.

Bea: Ostres, aquesta pregunta és difícil! Aquesta pregunta és difícil, qui sóc? Eh... doncs... bé, em dic Beatriz Oliveros... mmm... i... i més que definir-me amb les coses que he fet o que faig, m'agrada definir-me amb les coses que m'interessen o m'agraden. Llavors, quan vaig a algun lloc, intento anar a pocs llocs [riures], a parlar en públic, jo sempre m'intento definir com una persona a la qual agrada gaudir, i ho intento fer cada dia; a qui agrada aprendre, i ho intento fer cada dia; i a qui agrada experimentar coses noves, i ho intento fer cada dia. I molts dies ho aconseguixo. A partir d'aquí, crec que el que has estudiat o les coses que has fet no et defineixen com a persona. Crec que el que et defineix com a persona és l'actitud amb la qual fas les coses, o amb la qual estudies el que estudies. Però bé, he estudiat Pedagogia, he estudiat Psicologia... Actualment em dedico, d'una banda, a la docència universitària, d'altra banda, a la teràpia individual al despatx.

J.: Doncs jo no tinc tan clara aquesta diferència que tu plantejaves, perquè a mi algunes de les coses que he estudiat sí que em defineixen o crec que em defineixen, però bé... En tot cas, sí que m'interessa destacar, per començar aquesta

conversa, que em preocupen les qüestions socials, que poden estar d'alguna manera al voltant de les qüestions educatives..., per tant... moltes vegades queden amagades per altres qüestions, i això em porta a reflexionar i a donar voltes sobre aquests temes, no? Jo també, com una part de la meva formació, vaig estudiar Pedagogia, encara que no sé fins a quin punt la utilitzo o no la utilitzo, i sí que m'agrada mirar-me aquesta qüestió que plantejava dels temes socials des d'una perspectiva multidisciplinària, encara que no tingui nocions d'antropologia, sociologia, psicologia... De tota manera, m'agrada utilitzar coses d'aquestes línies per a poder interpretar algunes qüestions. I res, fins aquí.

5.2. A què respon aquest espai?

B.: Per a situar el quan, el com i l'on, just coincideix amb el fet que en Jordi participa en unes jornades sobre acompanyament social a Oviedo, organitzades per la Facultat Pare Ossó i el COPESPA (Col·legi d'Educadors Socials del Principat d'Astúries). De manera que, ja que no podem tenir presencialment (podem estar amb..., veure'ns i trobar-nos en l'acció en moviment que denota l'ús del gerundi), hem volgut aprofitar per a gravar-nos parlant del social, del comunitari i de moltes altres coses que aniran sortint.

J.: La idea d'aquest espai és la de poder conversar, la idea d'una conversa... bé, tampoc la tinc molt clara, però seria com posar de costat dos cossos que comencen a parlar d'una espècie de guió que hem elaborat, que no sabem en aquests moments si seguirem o no.

B.: És el guió parany.

J.: És el guió parany.

5.3. Què és treballar en el social?

J.: Què és treballar en el social? Pensant també que la imatge prototípica de l'espai psicopedagògic està molt centrada en l'escola, no?, moltes vegades, i també per a poder donar-hi aquest gir.

B.: Bé, al final, l'escola està també en el social, oi?

J.: És clar.

B.: Em refereixo al fet que moltes vegades intentem convertir entitats en elements autònoms, en elements individuals, com si no tinguessin relació amb altres espais, oi? Llavors, què és treballar en el social? Per a mi, és treballar amb les persones. Tal qual. Treballar amb les persones en el context més proper a la seva vida: en ocasions la família, en ocasions l'escola, en ocasions contextos que li són de referència, que li són propers i des d'on es pot establir una relació.

J.: I... no ho sé, per exemple, a mi, quan penso en la feina en el social, em ve al cap la impossibilitat de treballar. Perquè el social, tu deies abans que l'escola està en el social, per tant, en forma part, però és que tot és social al final, no? El treball d'un professional ha de començar abastant, a la meua manera d'entendre-ho, petites parcel·les... El social se t'escapa perquè no el pots aprehendre (amb *h* intercalada)... També és veritat que hi ha moltes professions que estan treballant en el social. Hi ha professionals de treball social, d'educació social, d'integració social, d'animació sociocultural, de psicologia social, fins i tot de psiquiatria en el tema social, però també tenim ara sociòlegs i antropòlegs que s'hi apropen des d'un plantejament diferent. I per això, quan tu et plantes com la pedagogia o l'educació social entren en això, jo tinc la impressió d'entrar en un abisme, no?, en el qual no saps fins a on arribaràs. A diferència d'un context escolar. És veritat que el social també s'està subdividint, no?, en categories o institucions. Però, d'entrada, em produeix una mena de sensació de por, que no sé si tu la comparteixes...

B.: No, mira, jo no comparteixo la sensació de por, perquè, al final, com saps que plou? Perquè sents que et cauen gotes que et mullen. Crec que si et quedes amb les coses petites, concretes, fenomenològiques que passen, és com si es diluís una mica la dimensió principal, i, al final, sí que ets capaç de fer aquest canvi cap al més concret. Per exemple, quan treballes en teràpia, que no té a veure amb intervenció social..., en teràpia, quan treballa acompanyo una persona en el duel per la mort del seu fill, és una cosa tan concreta..., però la dimensió o transcendència que té el treball d'aquesta persona és bestial. Crec que no podem ficar-nos el pollastre sencer a la boca, però, si te'l vas ficant a trossets, sí que te'l pots anar menjant i a més gaudint. Crec que és una cosa que ens falta en el social, gaudir...

J.: Bé, quan jo penso en el social també penso en una altra professió, que no l'he comentat, que és el bomber social, que seria la representació simbòlica de totes les altres professions que apareixen allà on es produeixen emergències..., bomber o servei d'urgències mèdiques socials, no? I és clar, no pots planificar res, vas corrents... I és una mica la sensació de treballar en aquest sector en què apareixen moltes urgències, totes les dimensions. Però, bé, són sensacions en les quals poden haver-hi molts matisos.

5.4. Quina visió de la persona tenim en el camp social?

J.: Jo, en relació amb la visió que tenim del subjecte, de la persona, volia comentar dues coses. Jo utilitzava indistintament la noció de subjecte i de persona, fins que un dia em vaig adonar que això significava dos grans paradigmes de treball molt potents. Un de més fonamentat en un substrat psicoanalític (Freud and Co), i el concepte *persona* té un substrat amb el qual em sento bastant còmode, d'una llarga tradició grecoromana cristiana..., és a dir, una tradició més mediterrània enfront d'una tradició més germànica. Però és veritat que el concepte de *persona* de vegades es presenta com un concepte cristià. Però la seva arrel, l'arrel grega, ens parla de la màscara que es posaven els ac-

tors quan actuaven en el teatre perquè ressonés més la veu. Això, en la meua reflexió, representa moltes vegades algunes contradiccions. Perquè jo parlo de la màscara del professional i de com el professional s'ha de treure la màscara per a convertir-se en persona. Però quan es treu la màscara i es converteix en persona, etimològicament, torna a ser una màscara aquesta persona i llavors arribem a una espècie de cercle tancat del qual m'és molt difícil escapar-me des d'un punt de vista etimològic. Però llavors també resulta que qualsevol dels dos conceptes em sembla interessant, sobretot quan els contraposes, perquè els dos són conceptes potents: són substantius que moltes vegades s'adjectiven; bé, moltes vegades no, gairebé sempre s'adjectiven. I llavors, amb el col·lectiu de persones amb el qual es treballa en el camp social de manera global, el que marca o dirigeix qualsevol tipus d'acció sempre és l'adjectiu que hem adjudicat a aquesta persona...

B.: Que, curiosament, fa referència a una mancança...

J.: Sí, és clar.

B.: No a una potencialitat.

J.: No, mai...

B.: A mi no m'agrada el terme *subjecte*, no m'agrada el terme *individu* i detesto profundament el terme *usuari*, cada vegada m'agrada menys el terme *participant*... Jo em sento còmoda parlant de persones, perquè crec que el concepte *persona* posa sobre la taula moltes coses. Moltes coses que, si les tinguéssim en compte, ens faria molt més senzill col·locar-nos, la nostra posició de col·locar-nos fins i tot físicament al costat de l'altre. Parlo de l'altre des d'un punt de vista gestàltic: *l'altre*. I és el terme amb el qual em sento còmoda. Hi insisteixo molt a l'aula: només vull que parlin de persones que acompanyen o de persones amb les quals s'estableix una relació d'acompanyament. Sé que és molt més senzill dir el terme *usuari* que *persona amb la qual s'estableix una relació d'acompanyament*, però, per a mi, el llenguatge construeix realitat. I crec que hem de ser molt precisos amb l'ús del llenguatge i hem de ser molt honestos i molt exigents amb la manera com ens referim als altres, amb la manera com parlem dels altres... Perquè crec que això també ens identifica com a persones i com a professionals.

J.: No sé si t'ha passat a tu. A mi em passa moltes vegades que, quan feia classe presencial, en l'assignatura d'Acció..., bé, no, es deia «Intervenció en el camp de la discapacitat», jo passava moltes classes traslladant i explicant la idea de persona amb discapacitat. Hem canviat la terminologia, parlant de diversitat funcional... però repetia molt la idea de persona, de persona, de persona... repetint-ho i, al final, et converties en una mena de borinot que anaves voleiant al voltant d'aquest concepte, i els alumnes, quan et veien arribar, ja se sabien una mica el que els anaves a explicar, però sí que era important, una mica pel que deies abans, que mitjançant el fet d'anomenar d'aquesta manera,

en anomenar el subjecte amb qui estàs treballant, que és una forma nominal, entenc que menys estigmatitzadora i menys negativa..., encara que també hi hauria matisos per a concretar..., estàs creant una altra realitat, estàs creant una altra possibilitat, estàs despertant altres potencialitats...

B.: Per a mi, estàs obrint portes.

J.: Sí.

B.: I, fixa't, acabem de venir de dinar i mentre dinàvem ha sortit en diverses ocasions el terme *usuari*. Per a mi és un dolor, moltes vegades, quan tinc converses amb persones que es dediquen al món de l'educació social, del treball social, de la psicologia..., per a mi és un dolor sentir parlar del terme *usuari*...

5.5. Sobre el «professional» en el camp social

J.: Sí, entre cometes..., ho plantejava entre cometes també..., connectant amb el tema anterior de subjecte i persona i de què significa també ser professional. Essent un professional i l'altre essent persona, aquí hi ha algun tipus de trobada o hi ha una barrera, una frontera, que no podem creuar? I això a mi em porta a molts maldecaps, perquè despullar-se també de la màscara, de la cuirassa professional, et deixa en situació de vulnerabilitat...

B.: D'humanitat...

J.: D'humanitat, també és veritat, però... [Riures]

B.: Saps? Per a mi, crec que per a mi hi ha dues maneres d'entendre'ns, crec que les persones tenim dues maneres d'entendre'ns. Seguint l'anàlisi transaccional, tenim les transaccions directes i les transaccions creuades. Crec que les persones ens entenem de cap a cap o de cor a cor. Però que no existeix la possibilitat d'entendre's de cap a cor.

J.: És clar, no pot haver-hi una relació creuada aquí.

B.: Llavors, en aquest sentit, el que et fa professional potser és el rol que estàs assumint en aquest moment determinat..., que després canviarà, però que al final és un tema de rol... Els actors, per més que representin, que interpretin personatges... segueixen essent persones. Crec que, en aquest sentit, ens fa molta por deixar que les persones ens descobreixin, en general ens fa por deixar que les persones ens descobreixin, ens fa por enganxar-nos des de l'emoció, ens fa por perdre el lloc que creiem que tenim, però llavors no podem estar acompanyant l'altre: l'estem dirigint, l'estem motivant, l'estem orientant, l'estem fins i tot controlant o supervisant..., però no acompanyant.

J.: No ho sé, a mi, de vegades, m'agrada pensar-ho des de la lògica de la normalitat, no? Hi ha gent que planteja que estem en la societat del normalisme i, per tant, tots hem de tendir cap a un estatus, una lògica, un estàndard, una mitjana, no?, de normalitat. I, és clar, aquí apareix un que és el... la societat, perquè existeixi una part de societat que es pugui autodefinir com a normal, fa falta definir els altres com a anormals, posant el negatiu davant del concepte *anormalitat*. I llavors apareixen una sèrie de professionals, entre els quals hi ha l'educador social, que és un garant de la normalitat, que és un professional dels trànsits entre un estatus i l'altre i el que decideix també juntament amb altres (amb diagnòstics, certificats, etcètera) qui és que pot creuar i qui és que no pot creuar aquesta frontera, no? I, és clar, en el moment que tu et despulles de la cuirassa i de la màscara, perds l'estatus de garant de la normalitat i et converteixes en un personatge que viu en terra de ningú, en arenes movedisses, en una mena de frontera, on no se sap qui és normal i qui no és normal, i això és el caos. I la teoria del caos, doncs bé, en la societat contemporània no interessa gens ni mica. Volen alguna cosa que estigui organitzada, superclassificada i ordenada. Per tant, si vols treballar en el social, el missatge que manen, tant les facultats com les organitzacions, és que has d'investir-te d'aquest equipatge de professional i has de poder fer una mica de guàrdia urbà en aquest trànsit de les anormalitats a les normalitats, i a l'inrevés.

B.: Sí, però fixa-t'hi, els guàrdies urbans també te'ls trobes en horari laboral en una cafeteria prenent-se un cafè.

J.: Sí.

B.: A sota de casa meva hi ha un *wok*, que és molt conegut a Bilbao. Hi treballen un munt, i l'Ertzaintza hi és moltes vegades aparcada (suposo que no serà el mateix cotxe... [riures]) i te'ls trobes i mentre esperes que et donin els teus rotllets de primavera i el teu arròs tres delícies, doncs parles amb ells i això també és ser professional.

J.: No, és clar.

B.: Vull dir, potser has de pensar que la professionalitat és l'uniforme, però a l'uniforme li cal una persona que el vesteixi. Jo no he vist cap uniforme que camini sol, sempre hi ha una persona que el porta.

J.: Sí, a més amb l'uniforme t'investeixes d'un rol, que pots tu decidir fins a on arribes amb aquest rol. Jo no sé si la qüestió aquesta d'apropar-se a l'altre, jo crec que està molt connectada amb això, no?, la distància òptima.

5.6. La distància òptima

B.: A mi m'agradava la pregunta. Quina és la distància òptima per a tu?

J.: Sí, no existeix per a mi distància òptima.

B.: No existeix?

J.: No. A veure, tampoc arribaria a l'extrem de Guillermo Borja en algun dels seus textos, en els quals, per a guarir un pacient, se'n va a viure a casa seva i es fiquen en el mateix llit i practica el que hagi de practicar, oi? És veritat que hi ha alguns límits, encara que siguin límits morals o mentals..., però també m'acullo una mica a la idea de Fernand Deligny, que ell deia que per a ser educador s'ha d'haver experimentat d'alguna manera la vida als marges. Per tant, s'ha d'haver creuat aquesta frontera o aquesta situació de vida perillosa o de vida als marges i, per tant, has creuat alguna vegada la distància òptima aquesta, t'has saltat d'alguna manera..., el que passa és que és veritat que el complicat no és saltar-s'ho i fer algun tipus de... que tingui a veure amb això, sinó mantenir-se en el temps; això seria una qüestió una mica més complicada. Quant temps podem estar treballant en primera línia de foc, a la trinxera, com a educadors, saltant-nos la distància òptima? És una pregunta que aquí apareix.

B.: Per a mi sí que hi ha distància òptima. Sí, Sí, crec que la distància òptima és la que et fa sentir còmode i fa que l'altre se senti còmode amb tu. I és una qüestió de preguntar. Així estem bé? Perquè hi ha ocasions en les quals a mi m'agradaria estar més a prop, però sé que amb això t'incomodo. I hi ha ocasions en les quals a l'altra persona li agradaria estar més a prop, però jo em sento incòmoda. I aquesta incomoditat es notarà.

J.: Sí, al final, és un tema corporal.

B.: Per a mi és un tema plenament corporal. I, per a mi, la manera de calcular la distància òptima, que és un tema independent de tot model, perquè al final és personal, és una qüestió «entre dos», és preguntar-la. Com de prop em vols sentir i com de prop puc estar jo de tu.

J.: Sí, segurament aquesta és la qüestió i, bé, és un pacte entre dos que estan involucrats en aquest projecte, no? De fins a on podem mantenir aquesta distància o no mantenir-la i de quan cal saltar-se-la...

B.: I de quant temps fa falta, i de si l'anem recol·locant, no? Perquè no cal que estiguem a la mateixa distància sempre que estem junts, podem allunyar-nos, podem apropar-nos..., vull dir, aquí sí que hi ha una qüestió d'anar adaptant-nos a cada moment, d'anar adaptant-nos a cada situació. És clar, jo entenc que això genera un desgast. Un desgast important per al qual hem d'estar preparats.

J.: Sí, aquest és el problema d'aquestes professions, no? Que hi ha una part de tema personal, psicològic, mental, emocional... que es va gastant i que és el més complicat de gestionar, eh? Però bé..., què més?

5.7. Metàfores del treball en el social

B.: Algunes metàfores, demanaves, del treball social. A mi aquesta pregunta m'ha ratllat...

J.: Sí? Ah...

B.: Sí. Sí, perquè mai ho havia pensat. Tu tens molt clares les teves metàfores?

J.: En tinc moltes jo...

B.: Ara què em dius?

J.: No sé si són meves, però en tinc moltes. Sí, perquè he escrit sobre això, hi he pensat, ho he llegit i perquè el proper seminari que fem sobre l'educació social sobre la taula va de metàfores, per tant, ho tinc fresquet. Per a mi, per exemple, hi ha metàfores dures i metàfores toves. I n'hi ha una de tova que m'agrada molt, que és l'educador social o, en general, els professionals socials, metaforitzats i entesos com a jardiniers.

B.: Caram! [Riures]

J.: Com a jardiniers. I llavors..., bé, doncs aquí tenim algú que planta una planta en un terreny complicat, d'on cal treure les pedres, que s'ha de preparar, s'ha de regar, s'ha de cuidar, hi ha algun jardiner boig que els posa música clàssica perquè creixin millor, es pot organitzar per aquí un hivernacle..., es poden posar estufes per quan –encara que tinguis un hivernacle– baixin les temperatures, es poden fer milions de coses aquí. És una metàfora potent. Una altra que és més dura, que tindria a veure amb aquesta posició dels *psi-* o dels *re-*..., perquè el *re-* també és un concepte que m'agrada molt en el camp social, de la rehabilitació, de la reeducació, etcètera, etcètera. I llavors l'educador o el psicopedagog en el camp social es converteix en un reparador de vehicles espatllats. Ens arriben a les nostres organitzacions, institucions, serveis, dispositius, etcètera; és algú que està espatllat i llavors hem de reparar-lo. Hi ha una altra metàfora que són com dues metàfores que es contrasten, que són diferents. Hi ha gent que parla de l'educador com d'un agent doble, des del cartell de les pel·lícules..., n'hi ha moltíssimes.

B.: Doncs mira, quan vaig veure una mica el plantejament que feies..., recordes el conte de la princesa i el pèsol?

J.: Sí.

B.: Doncs a mi em venia al cap el pèsol. [Riures]

B.: De debò, em venia al cap el pèsol perquè és una cosa superpetitona, oi? En realitat, òbviament, és un conte, però seria impossible que, després d'haver-hi posat tants matalassos, la princesa continués notant la infinitessimitat d'un petit pèsol. Però és que era una persona molt sensible, aquesta princesa del conte. I per a mi és una mica això, el fet que treballem amb persones molt sensibles des del punt de vista de sentir, molt sensibles, si el que volem veure aquí amb una paraula... I el pèsol representaria no la molèstia, però sí com la presència contínua que hi ha algú aquí, que segueixes notant-lo, per molt que la vida et posi en situacions difícils (per molt que hi hagi matalassos i matalassos i matalassos...), al final, tu segueixes notant que el pèsol és aquí. I em venia una mica aquesta idea de la princesa i el pèsol, però és que mai no havia pensat en aquest tema.

J.: No, n'hi ha moltes. De fet, la mateixa literatura proporciona quantitats industrials de metàfores, és fàcil. Abans parlàvem de l'educador social com a bomber, oi? D'apagar focs. No ho sé. [Sospirs]

5.8. Les institucions: què representen?, a on ens porten?

J.: Hi ha algú que parla d'extituciones/institucions. Jo quan penso en institució..., per a mi el concepte d'*institució* té una càrrega negativa, que connecto amb la mateixa idea d'estar institucionalitzat i, segurament, el concepte matriu d'*institució* no la té, però el que se'n deriva, de la situació o de la sensació d'estar institucionalitzat..., això sí que té una experiència de vida dura per a les persones que s'han sotmès a aquest tipus de vida.

B.: Sí.

J.: Encara que és veritat que tots els subjectes que són aquí aprenen a viure i a sobreviure. Després t'adones que quan ets en determinats serveis se sent l'expressió, de vegades, «aquest és un nen de centre», una expressió completament lapidària, que es nota que està en una institucionalització. Fa anys, amb un projecte en què col·laboràvem, era un centre ocupacional de persones amb discapacitat intel·lectual que treballaven des del model d'acompanyament, ho havia escrit, cuidat en tots els detalls..., era una passada. I una tarda vaig anar a fer una activitat amb ells. Sortíem fora del centre per anar a un teatre i llavors els nois, que tenien tots entre divuit i vint-i-pocs anys, s'havien de posar tots una jaqueta de xandall, amb el mateix logo, el nom de la institució. És a dir, cuidem tots els detalls, però un petit detall se'ns va escapar, que era el de posar-se aquest tipus de... O, jo que sé, en molts centres de protecció a la infància apareix un problema que és complicat de gestionar, quan tens, doncs, deu o quinze nois aquí, i és la cosa de la roba, com es gestiona? I llavors la majoria dels nens porten el nom a la roba o el número, pot ser un nom o un número. És clar, això si ho compares amb el que passa en una família, amb dos o tres nens que poden viure en aquesta família, normalment les famílies no posen el

nom..., de vegades ens aniria bé posar-lo... o el número. I és com una espècie d'estigma que va apareixent. En realitat, per a mi la idea d'institucionalització té a veure amb la mateixa experiència de la vida de concentració dels camps de concentració, on apareixen i s'han mantingut de manera inconscient, evidentment, determinat tipus de pràctiques que reflecteixen aquest tipus de...

B.: Em fa gràcia el que deies de la roba dels centres... Jo vull explicar-te dues experiències, que per a mi representen completament el que és la institució i la deterioració a què se sotmet la persona. Jo vaig treballar a SEMA, un projecte de transició a la vida independent, on rebíem xavals a partir de setze anys, i la major part venien d'institució. Eren nois i noies tutelats pel Principat des de feia molt temps i des de feia també molt temps al centre. Els principals problemes que vam tenir en aquest pis van ser amb persones que van entrar directament des de la seva família.

J.: Sí? Amb nois que no estaven en aquesta roda...

B.: Amb xavals normals, que no estaven en la roda de normes implícites que els nens han après a assumir des de les primeres edats, només per viure en un centre, de situacions indignes a les quals els sotmetem, només pel fet que estan tutelats i, és clar, els que venien de casa seva es rebel·laven contra això, i amb raó. Perquè ells havien tingut l'experiència d'una família, doncs relativament funcional, que en un moment determinat havien passat coses..., però sí que havien tingut l'experiència de viure en una casa on ningú marca la teva roba. Aquesta és una de les coses que a mi em sorprenen, em deceben... I després, fa anys vaig treballar a la presó, i quan em trobo amb certes persones, al final, acabes generant com relacions amb certes persones, i alguns me'ls trobo sovint perquè viuen al meu barri... [Riures]

B.: I llavors a mi el que em fa gràcia... l'altre dia vaig ser a l'hospital, perquè tenia una cita amb l'oculista, i em vaig trobar una d'aquestes persones. Una persona d'ètnia gitana que anava amb la seva mare a una revisió. Ell només em parla de la part de vida que va compartir amb mi. Jo intento obrir, explicar-li què faig a l'hospital... L'altre dia li vaig dir: «Mira, vinc a una revisió per aquest tema...»; li vaig ensenyar una foto de la meva filla, li vaig parlar de la meva filla, li vaig explicar... «doncs feia molt temps que no ens vèiem, doncs jo ara estic en aquest tema»... I ell no és capaç de parlar-me de la seva vida, només em parla, únicament i reiterativament, de les vivències que va tenir a la presó, com si al final acabéssim formant part d'aquesta calcomania de la institució que les persones no són capaces de treure's del damunt. Aquestes calcomanies que es posen els nens, saps?, que fregues i fregues i no hi ha manera de treure-te-la. Em recorda una mica això.

J.: Sí, és veritat. Sí, doncs això són casos d'èxit del sistema. El sistema busca això: gent que entri en la roda i que es converteixi en..., no ho sé, que no es rebel·lin en tot cas, no? És així de trist...

B.: És trist.

J.: Perquè això es valora amb èxit, una mica el contrari del que podríem pensar tu i jo... [Sospirs]

5.9. De vegades pot semblar que en el camp social no passa res, les persones passen pels projectes sense que passi res

B.: Ah! Aquesta és una de les coses amb les quals no estic gens d'acord amb tu.

J.: Per què?

B.: A més ho has dit en la conferència.

J.: Ho he dit, ho he dit en la conferència...

B.: Mira, per a mi el món és, sobretot i abans de res, subtil. És possible que els petits canvis siguin tan subtils que no siguem capaços de percebre'ls. Però la culpa no la té el canvi, la culpa la tenim les persones que potser només mirem el que volem veure.

J.: Sí.

B.: Quan acabi aquesta conversa jo no seré la mateixa que era abans. Però no serà un gran canvi. Serà un canvi tan subtil que possiblement serà imperceptible, però jo no seré la mateixa. Quan et sento dir «Jo, és que hi ha vegades que estem anys treballant i res no canvia...», jo dic, doncs potser és que no som capaços, des de la nostra mirada parcial, de veure aquests canvis que són subtils, que no han de produir diferències ara, però que hi són. Quan una persona ha tingut l'experiència de sentir-se acompanyada en un recurs, en un projecte..., aquesta experiència es queda. Es queda de la mateixa manera que ha quedat el maltractament, l'abandó... Es queda. I és possible que no generi grandíssims canvis demà, però aquesta experiència està dins d'aquesta persona.

J.: Sí, però per a mi no és un tema de canvis subtils o del tipus d'enfocament que fem, o que no ens n'adonem..., sinó que en alguns projectes en veritat no passa res. I això té a veure amb la concepció d'una feina, d'una organització des del punt de vista de *pàrquing*, guarderia..., de situació terminal. I això és el que a mi em produeix algun tipus de contradicció perquè crec, no hi estaries d'acord, però en la majoria de les institucions s'hauria de penjar a la porta el rétol «Sempre és possible fer alguna cosa, alguna cosa». Perquè de vegades allà apareix «Doncs amb aquests no es pot fer res», que són sentències o frases lapidàries, i això, doncs, bé, em deixa preocupat...

5.10. Es necessita alguna cosa especial per a treballar en l'àmbit sociocomunitari?

B.: Doncs crec que es necessiten moltes coses especials per a treballar en l'àmbit sociocomunitari. I totes, o gairebé totes, relacionades amb com ens presentem com a persones. Crec que en ocasions se sobrevalora el tècnic i s'infravalora l'humà. És evident que necessitem coneixements tècnics, però per a mi el més important a l'hora de treballar en la comunitat són els valors. Més important encara que l'experiència. El treball sociocomunitari necessita temps, per tant, necessita paciència; el treball sociocomunitari necessita diàleg; per tant, necessita ànim dialògic; el treball sociocomunitari integra dimensions; per tant, necessita flexibilitat; el treball sociocomunitari pretén apoderar; per tant, necessita humilitat. Fixa't que tots aquests elements que hem assenyalat ens acompanyen com a persones, si volem tornar a remarcar el sentit de la professionalitat.

J.: Per a mi es tracta de posar en joc molts elements diferents, que van des d'una passió desmesurada per «l'altre» (i per un altre entenc tots aquells que en un moment o altre passaran pels dispositius socials) fins a una gran capacitat de resistència davant dels efectes adversos del que els professionals planifiquen. Hem de tenir en compte que «aquest altre» no sempre està disposat que els professionals intervinguin, facin i defacin en i sobre les seves vides, i s'hi resisteixen. Moltes vegades les nostres accions es tradueixen en les seves reaccions en forma de resistències cap a determinats canvis.

Bibliografia

- Agüera, I.** (2012). *El arte de envejecer*. Almuzara.
- Basaglia, F.** (1970). *La institución negada. Informe de un hospital psiquiátrico*. Barcelona: Barral Editores.
- Bauman, Z.** (2002). *Modernidad líquida*. Madrid: Fondo de Cultura Económica de España.
- Berciano, I.** (2012). *Cómo envejecer con dignidad y aprovechamiento*. Bilbao: DDB.
- Centeno, A.** (2012). «Entrevista». A: *Derechos Humanos Ya*. [Data de consulta: 23 de maig de 2017]. <<http://derechoshumanosya.org/antonio-centeno-se-nos-reservan-tres-vias-para-alcanzar-la-dignidad-la-de-ramon-sampedro-la-de-superman-y-la-de-stephen-hawking/>>.
- Díaz, E.** (coord.) (2017). *Una pragmática de la fragilidad humana. Vida y trabajo en el capitalismo impaciente*. Barcelona: Editorial UOC.
- Domingo, A.** (2008). *Descenso literario a los infiernos demográficos. Distopía y población*. Barcelona: Anagrama.
- Fernández-Ballesteros, R.** (2000). *Gerontología social*. Madrid: Pirámide.
- Gentis, R.** (1972). *La tapia del manicomio*. Barcelona: Laia.
- Hauriou, R.** (1925). *Teoría de la institución*. Buenos Aires: Abeledo-Perrot.
- Llena, A.; Parcerisa, A.; Úcar, X.** (2009). *10 ideas clave. La acción comunitaria*. Barcelona: Graó.
- Magris, C.** (2001). *Utopía y desencanto. Historias, esperanzas e ilusiones de la modernidad*. Barcelona: Anagrama.
- Marchioni, M.** (2010). *Comunidad, participación y desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*. Madrid: Popular.
- Martínez, Ó.** (2012). «El trabajo de las personas con diversidad funcional en la sociedad de la información». A: *Revista Pedagogía i Treball Social* (vol. 2, núm. 2, pàg. 68-87).
- Martínez, T.** (2013). «La atención centrada en la persona. Algunas claves para avanzar en los servicios gerontológicos». A: *Actas de dependencia* (núm. 8, pàg. 25-47).
- Murillo, J.; Hernández, R.** (2011). «Hacia un concepto de justicia social». A: *Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación* (vol. 9, núm. 4, pàg.7-23).
- Subirats, J.; Pérez, M.** (2012). *The challenge of new citizenship. New narratives and new policies for a new type of old person*. http://www.fgcsic.es/lychnos/en_en/articles/challenge-of-new-citizenship
- Regás, R.** (2010). *La hora de la verdad. Una mirada a la vejez*. Barcelona: Now Books.
- Santamaría, E.** (2010). *Trayectorias laborales en los márgenes del empleo: políticas, subjetividades y experiencias de jóvenes en la precariedad laboral*. Vitoria Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.
- Silva, C.; Martínez, L.** (2004). «Empoderamiento: proceso, nivel y contexto». A: *Psykhé* (vol. 13, núm. 2, pàg. 29-39).
- Diversos autors.** (2011). Principios de vinculación comunitaria. *NH* publicació núm. 11.

